

НАРОДНА СКУПШТИНА

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ О РАДУ СРПСКЕ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

ИЗЛАЗИ СВАКИ ДАН ЗА ВРЕМЕ СКУПШТИНСКОГ РАДА

ПРЕПЛАТУ ПРИМА СРПСКО-КРАЉЕВСКА

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА И СВЕ ПОШТЕ У СРБИЈИ

ЦЕНА ЈЕ ЛИСТУ ЗА ЦЕО ОВАЈ САЗИВ:

ЗА СРБИЈУ 5 ДИНАРА

ЗА СТРАНЕ ЗЕМЉЕ ТОЛИКО ИСТО С ДОДАТОМ ПОШТАРИНЕ

УРЕЂУЈЕ СЕКРЕТАР СКУПШТИНСКИ

РАНКО ПЕТРОВИЋ

БРОЈ 35

НЕДЕЉА 18 ЈУЛА 1893

ГОДИНА III

30 САСТАНАК

6 јула 1893 у Београду

ПРЕДСЕДАВАО ПОТПРЕДСЕДНИК,

Дим. Катић

СЕКРЕТАР,

Милош Марковић

(НАСТАВАК)

(О оптужби, Мил. Ђурић).

Поштовани доме! Овде су пале речи од оптужених, да су они жртве политичке освете. Ја то одбијам од себе и од Народнoг Представништва. То је најлакша одбрана сваког оптуженог, који нема никакве стварне одбране. Даље, оптужени министри у своме говору позивали су се чак и на промеливост људске судбе и узимају за пример нека неумесна упоређења из француске револуције.

Ја мислим, господо, да се не светимо, али у исти мах нећемо бити ни плашљиви и ја сам уверен да ће сваки народни посланик дати свој глас за оптужбу по свестраној праведној и савесној оцени ове ствари без икаквог учешћа плашње и освете. (Чује се: тако је: врло добро).

Потпредседник — Је ли вољна Скупштина да закључимо данашњу седницу? *Јесте*.

Данашњу седницу закључујем а заказујем другу сутра у 8 часова пре по дне. На дневном је реду продужење данашњег дневног реда.

(Састанак је закључен у 7³/₄ по по дне).

31 САСТАНАК

7 јула 1893 у Београду

ПРЕДСЕДАВАО ПОТПРЕДСЕДНИК,

Дим. Катић

СЕКРЕТАР,

Љуба Јоксимовић

Почетак у 8¹/₂ часова пре подне.

Присутна су била сва господа министри.

Потпредседник — Отварам 31 састанак. Изволте чути протокол 30 састанка.

Секретар Милош Марковић прочита.

Потпредседник — Усваја ли Скупштина прочитани протокол? *(Усваја)*. —

Част ми је извести Народну Скупштину, да сам дао два дана одсуства Радисаву Митровићу, народном посланику. —

Сад прелазимо на дневни ред. На дневном је реду претрес оптужбе бивших министара. На реду је, да говори г. Никодије Милетић.

Никодије Милетић — Господо посланици! Претрес овога питања о оптужби бившег кабинета г. Авакумовића, о коме и ја хоћу да говорим, изнео ми је сву ужасну, страшну, скорашњу прошлост режима од 9 августа до 1 априла; подсетио ме је на сва она безакоња, на сва она недела, која су вршена за време од 9 августа под владом либерала, и то од оних људи, који су и законом и Уставом били позвани, да штите народна права; да беспристрасно, праведно примењују поједине одредбе уставне и законске. Подсетио ме је и на патње, којих сам ја очевидац био, а које сам у неколико и сам сносио, за време мог тромесечног затвора зимишњег. Но што се мене лично тиче, ја хоћу само да кажем: да нећу ни узимати у обзир оно, што сам ја лично пропатио, јер би ми се могло замерити и пребацити да ово, што хоћу о овом предмету да говорим, да говорим из мржње или освете, а ја се од тога ограђујем.

Ја кажем да праштам и предајем забраву све личне увреде. Али као народни посланик, прелазећи преко овога, што се мене лично тиче, што сам ја пропатио, не могу прећи преко оних злих последица, којих сам очевидац, преко оних патња осталих људи, управо целог или знатног дела народа у моме срезу.

Као што рекох, не руководи ме овде лична мржња и освета, не руководи ме овде да постигнем неко партијско задовољење као што су неке речи овде пале од стране оптужених министара; чиста и искрена љубав за поштовањем закона и Устава, то ме је побудило да о овом предмету проговорим коју реч, те да изнесем само оно, што се у оптужби није могло да предвиди. Сад да пређем на ствар оптужбе. — Довољно је било времена од дана, од кад је оптужба посланицима предана, па до дана њеног претреса, до тог дана, сваки је могао, који је хтео свестрано да је проштудира и да види, у чему се сдржи и шта се њоме хоће. За свакога, мислим, довољно је јасно да та оптужба тражи строгу и неумитну примену правде на оне људе, који су се заборавили, те су погазили основни закон земаљски — Устав, а по том и остале специјалне законе земаљске.

Г. г. предговорници, а нарочито г. г. Миленко Веснић, Марко Петровић, Ранко Тајсић и остали другови, који су пре мене говорили о овом предмету, тако су научно и разложно говорили, да бих ја, по мом, уверењу учинио само грех, кад бих се упуштао у оцену оних истих тачака, да ја као неправни или нестручан у томе или управо као нов посланик и недо-

вољно изругниран улазим у то излагање ја бих управо бацао криву на оне разлоге, које су ова господа изволела изнети, и који су за мене били тако јасни, да су потпуно утврдили и моје мишљење о овој ствари.

Ну, ја хоћу да пређем на извесне тачке оптужбе и да поменем поједине случајеве, који су се дешавали у нашем округу, те тиме да допушим саму оптужбу и да скренем пажњу истражном одбору, кад се о овом питању буде образовао, на поједине тачке и поједина недела прошле владавине, да му дам доказ за даље ислеђење, те да се користи фактима, која су на реду ради саме осуде бивших министара. Прелазећи прву и другу тачку оптужбе, о којима је довољно говорено, ја ћу само мало да се задржим на осталим тачкама саме оптужбе и на одговору г. г. оптужених министара, а при том да кажем моје опште мишљење о овоме. У опште што се тиче тужбе, изјављујем, да је иста потпуно коректна и умесна, и да је она у тој цели постала да заштити уставност у земљи. Што се тиче одбране бившег кабинета, мени изгледа, да је одговор чланова бив. кабинета само неколико фраза, да ни један тако јак разлог не изнесе да стварно побију оно, што је у оптужби изнесено, него су се увек острашивали од главног предмета. Рибарац а и Авакумовић наводили су примере неке, мислећи, да ће се тиме оправдати, кад нас упозорјују на прилике у другим земљама па и у нашој земљи, бацајући лагу по свом обичају на такве случајеве, на које нас упозорјују. За мене то апсолутно никакав разлог није, да се тим приликама правдају.

За мене то није одбрана, кад један кривац каже: „Ја сам крао, што су и други крали, ја сам убијао, зато што су и други убијали, ја сам газно законе и чинио недела, зато што су и друге владе то чиниле, и за то не треба да будемо кажњени.“ Није тако, господо, кривац у одбрани не може да се заклава за дела другог. Ако се зна да је и неко други крив, треба га тужити, па ће и он одговарати.

Сад да пређем на тачку 3 оптужбе и да кажем шта ја о њој мислим. У тој се тачки наводи да је учињена повреда Устава у томе, што је трговачки уговор продужен мимо последњег рока, који је законодавно тело донело о његовом продужењу. Оптужени министри г. Авакумовић и г. Рибарац веле да они нису учинили уставан грех, што су продужили овај уговор. Ако ценимо садашњи уговор са финансијског гледишта, ако ценимо одредбе Устава односно продужења и ствањавања тргов. уговора, онда је са свим јасно, да не само, да је погажен Устав у суштини, овим продужењем, него шта више услед овога гажења Устава има материјалних штета по земљу. Ја сматрам да либерална влада није могла ни с каквим правом продужити овај уговор. Правдање оптужених министара: да продужење уговора нису могли поднети Скупштини због њеног одлагања ни у колико не вреди, бар за мене не вреди, јер либерална влада имала је доста времена да сазове Народну Скупштину, да изврши оно, што јој Устав налаже. Кад то није учинила, просто из разлога партиских своје странке, ја мислим, да су оптужени министри криви и треба да буду осуђени.

Сад ћу да пређем и да се задржим на тачки 4. И ако је потпуно оправдан разлог оптужбе у тачки 4, ипак налазим да није довољан, јер, кад се већ у оптужби хтело да се набрајају поједини случајеви, онда је требало набројати и остале случајеве, који су се дешавали у унутрашњости земље. Сви ми знамо, господо, да је таквих случајева изигравања закона и Устава било не само у једном месту, него да је таквих случајева било хиљадама у целој земљи, те с тога држим да је требало више таквих случајева у тужби навести. Пошто то није учињено, ја ћу напоменути неке случајеве, који треба да дођу у тачку 4 и које истражни одбор треба да има у виду при истрази саме ствари.

Кад се вређа неки специјални закон, а нарочито они, који су после новог Устава донети, ја мислим, да се тиме вређа и сам Устав. Ја ћу да вам напоменем само закон о уређењу округа и срезова и закон о општинама. У члану 162 Устава каже се, да су општине самоуправне, а у члану 170 Устава каже се, да ће се прописати специјални закон, који ће

уредити односе између самоуправних општинских, окружних и државних власти. На основу овога члана Устава, донети су закони: „Закон о општинама и закон о уређењу округа и срезова.“ Па да се запитамо како су примењивани од 9 августа до 1 априла. Ја могу смело да тврдим, бар према приликама у којима сам се ја кретао, да су ова два закона били само исписани на артији, а за административне власти, за органе министра унутрашњих дела као да нису ни постојали, јер, ни у једној прилици, они нису хтели да их фермају и поштују. Они су их газили из дана у дан; ни једна одредба ових закона није остала неповређена. Као што је и вама свима познато отимање општина, постављање регената јесу последице оних жалосних догађаја, који су се догађали у Смедереву, Горачићу и т. д.

Као што рекох, специјалним законом о општинама одређује се ко расправља питања, која се општина тичу. Влада од 9 августа није ништа хтела за то да зна. Ја ћу да се ограничим само на наш срез.

После промене од 9 августа, која је донеста пренеразила народ у том крају, а мислим да је изненадила и целу земљу, наступило је неко грозничаво стање. Либерали, да би оправдали свој непарламентарни долазак на владу, приповедали су народу, да су радикали изгубили поверење Круне, заклањали се за прерогативе Круне, приповедали су да Круна хоће да учини апел на народ, да види коме народ хоће да покљони поверење. Да би народ за се придобили изнели су некакав програм владе, али тај програм владин, по мом уверењу, није био написан да се у истини и оствари, већ да се само забамури ствар — да буде једно средство, да се изврши нешто у напред спрењено а то је: да се читањем тога програма промери ситуација у народу, да виде, где се могу општине придобити за режим од 9 августа и да се спреми земљиште за нове изборе. Да би могли извршити овај прекрет у своју корист, да би се могли одржати на влади, влада је имала у унутрашњости неке акционе одборе и она је у договору с њима радила. Председник акционог одбора у нашем округу био је главом Живојин Величковић, бив. мин. правде. Он је узео лично на себе, да руководи ствар акционог одбора за моравски округ. Од таквог једног човека, кога ви сви познајете, није се могло што друго ни очекивати, него оно, што је доцније и наступило. Према томе одбору ми смо се морали наравно резервисано понашати.

Народ је, познавајући личности, које руководе те ствари, спремно се да, са законом и Уставом у руци, брани своја права. У целом округу Моравском, наш срез параћински био је на првом месту, на кога су све батерије биле управљене. Први је покушај био да се отимају општине. Позвати су сви председници општина — радикали, да даду оставке, но они су казали да им је народ дао своје поверење и да ће га они народу и вратити. Шта је онда наступило? Наступило је то, да се прибегло казнама, али без обзира: имали за то основице у законима, има ли законског облица за казну. Начелник срески казнио је све радикалне председнике општина бајаги за непокупљену порезу, и ако је она била скупљена.

Набрајање појединих случајева далеко би нас одвело. Најпре су дакле наступиле у општинама казне и тако је међу осталим и председник општине параћинске Мика Миладиновић кажњен преко 1000 динара, и ако је одговорио својој дужности. То је рађено само за то, што су те жалбе по тим осудама ишле министру финансија, а разуме се да су полициске власти знале да ни једна од тих пресуда неће пасти. Таке пресуде извршивате су од појединих лица егзекуцијом. Нападнуте су биле општине: параћинска, дреновска, гор. мутничка, иванковачка, бусиловачка и још 6 других. Председници тих општина прво су издржавали казну, па кад ни то није помогло, полициске власти почеле су да смењују поједине кметове. Разуме се, да то свуда нису могли да постигну. У овим општинама, које сам поменуо нису могли да поставе регенте, јер су то јаке радикалне општине. Тада се приступило крајњим средствима и почели су апсиги кметове а за време оваквог апшења постављали су регенте. Тако у општини ми-

риловачкој отишао је срески писар и изабрао за председника невог Милана Дабулу, поставио га на то место а овај је онда позвао грађане и казао им: „ко се противи, ево колац а ево конопац“. Шта је знао народ тада да ради? Покушао је да га изјавом неповерења уклони. И кад то власт није дала, он се жалио Држ. Савету и окруж. одбору; али та решења одбора и Држав. Савета није ни саопштавала полициска власт дотичним лицима, и ако су дошла у руке регената. Није се знало, шта је у опште по тима стварима решено.

Један случај са општином парафинском хоћу да поменем нарочито с тога, што је то једна велика општина, на коју су либерали рачунали, да је то либерална општина. Они су нарочито узели на нишан нашу општину. Тражили су пошто по то, да се уклони председник општине и кад нису помогле казне, онда су под пресијом и претњом прикупљанс изјаве неповерења. Тако једно неповерење дође пред општински суд, и овај сазове општински збор, али на њихову грдну несрећу и ако је ту био Илија Драгутиновић, начелник округа моравског, ипак збор грађана парафинских изјави поверење парафинској општини. Кад је то учињено, онда је полиција нашла, да су акта фалсификована и онда Илиј. Величковић нареди, те суд Ђуприски, где су сами либерали, који су дали несумњиве доказе, да више воде рачуна о либерализму, него о закону, тај суд одреди једнога свога судију — партизана да види, да ли доиста има фалсификовања званичних аката, јер они нису могли да верују, да се под њиховом управом могло да изјави поверење. Тај истражни судија одузео је сва акта од општинског суда, затворио је не само преседника, него и цео бирачки одбор. Кад су притворени спроведени били суду Ђуприском, суд нађе да није крив Чедо Петровић, да није крив Веља Павловић, учитељ, који су такође били чланови бирачког одбора и подписали записник, али нађе де су криви Миладиновић и још два члана одбора, сигурно само за то, што су знали, да ће ти људи да агитују. Дело оде Касаационом суду и Касац. суд каже нема дела и врати суду акта, али суд, да би задовољио захтев начелника окружног врати акта Касаационом суду са својим против разлозима само да би још неколико дана задржао људе у притвору, те да начелник окружни сврши свој посао у општини. Акта су дакле, била послата Касац. суду а људи остали су и даље у притвору. Начелник окружни, вако га зову Илија Цврца, дође у општину, нареди изборе општинских чланова и протурн једнога либерала за председника, па га одмах сутра дан закуну и у дужност уведу.

У томе међувремену, док се то вршило у вароши Парафину, врате се акта од Касац. Суда, у чијем је решењу опште седнице стајало, да нема дела против оптужених.

У другим општинама било је још грозвије. Људи виђењичи, кметови, писари, без решења затварани су у апс. То је била општа метода, где нису могли другчије да раде, нарочито у општини Бусиловачкој, где нису имали ни једног либерала, па и тамо су покушали да поставе свога човека и користили су се напредњацима. Најзад ухватили су њих десеторицу, преварили их и затворили и дигли се тамо, те сами извршили избор; нити је могао ко до гласа, кад није било збора, и поставили су регента, тако да је поштеђено свега 5 општина, где нису могли да изврше онако, како су они хтели. Дакле, из овога ја налазим, да су они вређали на сваком кораку одредбе општинског закона, који је јасно обележио пут и начин, како се долази до општинске управе, и како се може да понаша државна административна власт у овим питањима, дакле, сматрам, да је овде погажен специјално општински закон, који има ослоња у Уставу, и за то мислим, да су криви не само органи, јер органи нису могли да раде оно, за што нису налазили ослоња у самом њиховом шефу, а то је у највећој административној власти, у министру унутрашњих дела; ја рачунам, да је као главни виновник у овим делима министар унутрашњих дела, а то закључујем с тога, што против сваког оваког појава, који садржи повреду Устава и закона, жалили су се грађани и исприли су сва средства и код министра и код намесника, па све то није помогло, никога није било да стане томе на пут, напротив тајни расписи подстрекавали

су их и даље на таква дела. Рачунам, да је министар унутрашњих дела као главни виновник, као шеф административне управе, на првом месту одговоран и крив, а за тим и они органи, који су овакве незаконитости чинили.

Господо, кад сам већ казао, да су људи апшени, ја ћу да напоменем, како је поступано са људима, који су затварани. Кад о овом питању говорим, кожа ми се жежи. Ја сам био у затвору онда, кад су они дотерани. Сви се опомињемо, каква је била прошла зима. Кад дотерају оне људе, потријају их одмах у апс, а решење ником се одмах не саопштава. То тврде званична акта, то не говорим по расположењу, него како је у ствари. Кад их дотерају, затворе их у апсану грозну, без прозора, па и то им није доста, што им не дају дрва, него су наредили њиховим буљубашама апсанским, те су сипали воду по патосу, тако да човеку претрне и срж у костима, а неким ли месо. Људи су ту затворени и пуштани су на чист ваздух само по четврт и пола сахата; дрва им нису давали и пребацивали су им: ето ваш срески заслањеник на среској Скупштини није нам дао ни мало помоћи, да издржавамо среску канцеларију, немамо дрва и не можемо да вас грејемо.

Још и даље су ишли, да су их предвојавали, да би им отежали затвор. Забрањивали су фамилијама да их посећују, и сваки додир с њима и то је ишло само на отежање онога затвора. То је рађено према оним људима, за које је полиција налазила, да су криви за то, што су са законом у руци бранили своја грађанска права и своју општину од напада и утицаја полициских власти. Хоћу да напоменем и то, да ни једна кривица ових лица, која су била апшена у парафинском срезу није одобрена судовима, јер таква дела нису ни ишла суду. Ја и не знам, где су та акта и шта је с њима, и мислим да ће истражни одбор бар толико скренути пажњу, да потражи то, да види какве су то тешке кривице биле, да ови људи морају да испаштају по неколико дана и месеци.

Кад је све то прошло и кад је полиција у неколико поставила терен за избор посланика, она је окренула после фронт на другу тачку, окренула је фронт на то, да измајсторише изборз народних посланика. На томе послу радила је полиција најенергичније. Ја тврдим, да не стоји ни најмање онај навод Рибарчев, којим каже: „радило се то без мог знања“. На против, то је рађено са знањем, по упуствима, који су каткад давати усмено, а каткад писмено по расписима или усменим наредбама, које су потицале од самога министра унутрашњих дела. Ја ћу овде да наведем неколико примера, који се односе на суштину ствари, који ће показати повреду закона о изборима народних посланика. Тужба је навела распис министра унутр. дела од 16 Јануара тек. године под Бр. 509, којом се оптужује министар за то, што је против закона распис издавао.

Али, овај распис, чини ми се, да није толико много учинио, колико они расписи и наредбе, које су тајно чињене; он је овима допуњавао расписе, које треба формално пред свет да изнесе; дакле, допуњавао је овим тајним расписима формалне расписе, који су имали смер, да користе либералном кабинету.

Услед ових расписа општински судови били су спречени, да могу давати бирачке карте, али било је и таквих случајева, да су представници општинских судова, појимајући своју дужност, тражили од полициске власти, да употребе она права, која им закон даје, да изуму карте за бираче у својој општини а према бирачким списковима онако, како закон прописује. Шта је било? Таква акта долазила су код полициске власти; она су ту остајала а није се налазило за нужно чак да се председницима општинским одговори. За то навешћу једно уверење, да је заиста тако било, уверење од једне општине — а има их више, оно гласи:

На молбу Игњата Вељковића из Д. Видова, бив. председника општине онд. издајем му ово Уверење, да се из деловодног протокола ове среске власти за 1893 г. види, да је суд општине Д. Видовске, актом од 15 II 1893 г. Бр. 86

тражио да му ово среска власт прати 184 комада бирачких карата.

Акт овај заведен је у протокол среске власти 18|II 1893 г. Бр. 1500, а није разведен, што се по довољном тражењу у ово среској архиви могло наћи.

Дале, види се, да је суд актом од 21|II т. г. Бр. 100 тражио од власти ово среске, да му се пошаљу 164 комада бирачких карта. И овај акт заведен је у протоколу 24|II 1893 г. Бр. 1618, а није разведен, што се је по довољном тражењу могао наћи у среској архиви.

Такса за ову уверу, према чл. 3 т. ж. закона о таксама није наплаћена.

Бр. 5712
20 Јуна 1893 год.
у Параћину.

(м. п.)

Начал. срески,
Срет. В. Којић

Дакле у среској канцеларнији заведено је да су ова акта дошла, али нису разведена нити се на њих одговарало. Види се да су општински судови тражили бирачке карте, али према распису мин. унутр. дела, органи његови, чиновници полицијски, нису давали те бирачке карте. Услед оваког стања, кад су већ исцрпена сва средства и све мере, поједини грађани, а тако и општине апеловали су на г. министра и на саме краљевске Намеснике. Па шта је било отуда? И ту није ништа постигнуто. Опет су бирачке карте остале да их издају полицијски чиновници, а не општински судови. У потврду тога ја ћу прочитати један акт, који гласи:

Бр. 1463
19 Фебруара 1893 год.
Параћин.

Суду општине Д. Видовачке

Лазар Обрадовић из Д. Видова жалио се краљевским Намесницима, што се бирачке карте не издају грађанима у тој општини.

Нека суд упути сваког мени, ко држи да има право на бирачку карту и нека понесе за то као доказ књижицу да је сву порезу измирио, па ће се карте послати ко то буде доказао.

Старешина среза,
Ђока Стојановић с. р.

НЗ. Овај акт примљен је у општини Д. Видовачкој тек 26 Фебруара т. г. када је и протоколисан под Бр. 109.

Дакле то је јасна ствар да су полицијске власти давале карте и да општински судови нису могли на своја тражења ове добити, те да их раздају оним гласачима, који су по закону имали право на ове. Овим се документом потврђује оно што је у тужби споменуто, да се учини припрема при избору 25 Фебруара. А све је то потпало услед расписа министровог.

Друга једна незаконитост, која је вршена услед другог расписа, да се забрањује председницима бирачких одбора да иду тамо где су одређени. Полиција је такође ишла на то, што се хтело да се избори не изврше правилно, него да се изврше на корист либералног режима. Председници бирачких одбора били су упућени на то, да траже објаве од полицијских власти, а полицијске власти опет, давале су објаве само оним председницима бирачких одбора, за које су znale, да им неће сметити рад, или за које су znale да су либерали или напредњаци; тако је од 19 општина у срезу параћинском отишло свега 9 председника које либерала које напредњака. А остали, који су тражили објаве, нису их добили. Према томе с погледом на овај акт који ћу да прочитам: (чита.)

№ 1682
24 Фебруара 1893 г.
Параћин.

Суду општине Д. Видовачке

Г. министар унутрашњих дела, саопштава да Државни Савет издаје објаве председницима бирачких одбора, а да је

за издавање ових објави као уведена практика, право полицијских власти.

Услед овога, а у вези моје наредбе од 2 јануара т. г. бр. 34, препоручујем суду, да ако му ко дође и представи се да је одређен за председника бирачког одбора, те општине да тако лице не прими ни са којом другом објавом до само мојом, јер остале објаве неважеће су, и да таквом лицу закаже да се с места из општине удаљи, јер у противном председник ће бити одговоран.

Старешина среза,
Ђока Стојановић с. р.

Сви су председници били одбијени. Јасно је дакле да се нарочито ишло на то, да се одбију председници у оним местима где су полицијске власти имале јаког ослонаца у регентима да ће они потписати у напред спрењене записнике. Ја тврдим, да је у нашем срезу било доста таквих записника, као што је један формулар г. Веснић пред Народну Скупштину изнео. Дакле, видите, овај документ потврђује и навод оптужбе, где се ишло на то да се спрече председници бирачких одбора да врше своју дужност и тиме да се изигра изборни закон и да се остави широко поље за фалсификате у напред спрењене.

Још имам само то, кад сам поменуо фалсификате, да поменем још један акт, који у неколико може да објасни ту ствар, и који је доказ, да је доста с умншљајем спрењено све, па не само умншљаја да је било, него да је било и фалсификовања изборних аката у појединим општинама, где су председници били слено одани режиму од 9 Августа.

У нашем срезу рачунали су да ће услед измене председника добити врло велики број гласачких куглица, али они људи, који су знали како стоје у том погледу политичке партије, знали су и то, да либерали ипак не би ништа добили, па и сам начелник окружни био је о томе уверен. И тај начелник, да би сазнао тачан резултат, како је гласање испало у ком срезу, он је наредио, наравно у споразуму са мин. унутраш. дела, да се изврше фалсификати изборних аката, ако би гласање испало против њих. Та је наредба била у овом смислу, да ниједна изборна акта, која се тичу избора 25 Фебруара не могу се предати главном бирачком одбору, док не дођу претходно у канцеларнију среску, да их надлежни прегледају и удесе. (Чује се: па тако је свуда рађено). То је, господе, факаг, да је доста тако рађено. Ја сам под либералном владом био у затвору у једној соби до саме себе канцеларије среске; само ме је зид од ње раздвајао. Ја сам имао могућности да све њихове говоре чујем и дознам за овакве наредбе упућене свима општинама једновремено, да се у најдубљој тајности чува број куглица, и да се бирачка акта не шаљу гла. бирачком одбору, док их капетан не прегледа. У тој наредби за спровођење изборних аката још је казано и то, да се позову и представници листа либералних, да са регентима потпишу тај фалсификат. У потврду тога, ја ћу да вам прочитам један президијални распис, упућен председницима општина, који гласи овако:

Председнице,

На дан избора 25 ов. мес. да одредиш једног поузданог човека са добрим коњем, па у вече у 6 сати, кад се гласање сврши да ми одмах пошаљеш извештај:

Колико је добила куглица либерална зугија, колико радикална, а колико напредњачка.

Тај човек мора исте ноћи безусловно доћи амо к мени са оваким твојим извештем да ме нађе и преда ми га.

Резултат, колико је која кугија добила куглица да се никоме не саопштава, но прво мени.

20 Фебруара 1893 г.
Параћин.

Старешина среза,

Дакле резултат избора да се чува у тајности, али да га те исте ноћи он о томе извести, па ако избор није испало у

прилог либералне странке, он је наредно, да се исте ноћи извести за то, да може послати жандарме, да могу преду-
срести људе са актима, и да их дограбе и фалсификују. Тако је на многим местима рађено, као што вам је познато. Ја баш немам факта при руци, којим би то могао констатовати, али имам за то доказа од људи, који су били чланови одбора, који су били представници листа, да је таквих случајева било у по-
јединим општинама, и да је број куглица из радикалне кутије пре-
бачен у кутију либералну. Такав један случај био је у општини батиначкој. Тамо је било радикалних куглица 54, а либералних 9. Они ту ствар удесе да оне куглице из радикалне кутије пребаце у либералну, а из либералне у радикалну и ставе у записник, да је било либералних куглица 54 а радикалних 9. То су ми признали они људи, који су били у бирачком одбору. Истражни одбор може прибавити доказе од појединих пред-
ставника листа, да су такви фалсификати извршени у изборним актима. Кад је то тако рађено у нашем срезу, онда се поси-
гурно може тврдити, да је тако рађено и у целој земљи.

Допустите ми, да вам прочитам још један акат, из кога ћете видети, како је полиција руководила посао за издавање бирачких карата. Она скреће пажњу у акту председницима оп-
штина, да дају бирачке карте само оним људима, за које су сигурни, да ће гласати за либерале. Један такав акат, упућен од среске власти гласи овако:

Председнице,

24 ов. мес. до 8 сах. пре подне, да ми безусловно и без икаквог изговора по поузданоме лицу пошаљеш извештај:

Колико си издао бирачких карата људима, за које поуздано можеш рачунати, да ће гласати за либералну кутију, колико за радикалну и колико за напредњачку.

Овакав извештај ни у ком случају несмеш изоставити а да ми га не пошаљеш.

20 Фебруара 1893 г.

Параћин.

Старешина среза,
Ђока Стојановић

Дакле, он је овим хтео да види, да ли су председници испунили наредбе раније, да се дају само онима карте, који ће гласати за либерале а да се одузме право гласања онима, који би гласали за опозицију. Ја мислим, да сам вас са извесним подацима уверио, да сам дао материјал, да се дође до правилног извињања свих ових злоупотреба, које су се вршиле, и које су потицале из расписа у оптужби наведених, и ових, који нису публиковани а то су расписи тајни.

Кад сам се дотакао тога питања, неправилности радње у погледу избора, хоћу да вам напоменем, да су бирачке карте давале од полициских власти свакоме ономе, који се хтео изразити, да ће да гласа за либерале, и у које је полициска власт имала вере. Такви бирачи, који су нудили услуге либералној влади, то су били људи последње врсте, то су биле лоцуке, како их сељани цене; ти људи имали су извесних кривица код полициских и општинских власти, било што су приграбили општинску утрину, или што су учинили другу какву кривицу, дошли су под суд, и да би се одбранили, они су нудили услуге либералној влади, али под условом, да их ослободи тих кривица. Такви људи, као људи последње врсте, нису могли одговорити својим грађанским дужностима, нису могли да плате порез, али либералима то није ништа сметало, да им даду бирачке карте.

За доказ тога позивам се на општину поновићску у нашем срезу, где је сад, кад је измењена општинска управа, нашао се дефицит у порези учињен од регента. Кад су регента позвали да тај дефицит попуни он је казао: „за Бога људи, мени је капетан казао да разведем у распоред ове људе, као да су платили порезу, али они порезу нису платили. Ја сам их развео с тога, ако би дошла каква контрола да се увери из распореда порезе, да су они платили порезу, и с тога добили бирачке карте. Сад су ти гласачки

спискови срањени са распоредом порезе и уверило, се да су ти људи гласали.

Још један случај. У општини доњо-мутничкој било је више лица, која су гласала 25 Фебруара, на дан избора са бирачким картама, а порез су платили тек у марту месецу. И то је један доказ, да су сва средства незаконита употребљена, да се дође до већине, те да се створи могућност, да и даље правдају свој незаконити долазак на управу земље пред народом и страним светом. Кад све ово стоји, кад су тако очите повреде изборног закона, онда је неминовно, да ту има кривице за учиниоце и да за то треба да одговарају. На првом месту, осем министра унутр. послова, одговарају сви органи његови. Ја сматрам, да су наводи оптужбе потпуно доказани фактима и делима, те по томе да се оптужени треба да даду суду на суђење.

Односно размештања војске и осталог наређивања, ја сматрам, да је о томе довољно говорено и ја се у то нећу упуштаати.

Ја ћу да завршим свој говор, али, пре него што то учиним, имам да искажем своје мишљење о говору г. Гарашанина, који је био толико великодушан, те нас је у својој веро-
научној придици поучавао онако исто, као што свештеници са предикаонице својим парохијанама у цркви говоре.

Г. Гарашанин у своме говору казао је, да ће оптужба бити штетна по Србију и да сеје раздор. Да ће она бити штетна, ја то не могу да разумем, нити могу чак да замислим да се то њоме чини, него мислим да се чини крај злоупотребама, да се чини једно дело, које ће служити за пример свима осталима, који дођу на ово место, да строго врше све одредбе Устава и закона, а да, ни у ком случају, не смеју ништити народна права. То је циљ оптужбе, и ја кажем, да она неће сејати раздор, него да ће она васпоставити у земљи мир и неће дозволити, да се више злоупотребе дешавају.

Посматрајући тачније говор г. Гарашанина, мени изгледа, да слушам говор једнога грешника, на коме почивају тешке клетве народне. *(Тако је)*. Чујем говор кривца, који признаје своје кривице за које је остао некажњен, које су претрпале неким доцнијим догађајима, те се на тај начин тај грешник извукао праведне казне, и сад тај грешник, осећајући сву тежину своје кривице, боји се и од најмање помисли, да ће ко бити за таква дела осуђен, и ако зна, да је стипца околности био такав, те је та кривица пала на другог, а он се праведне казне извукао. Он се боји, да и њега параграфи не повуку пред народни суд, а ја знам, да му то не би било пријатно.

И још мислим, да га је руководило и то, што он сам осећа, да је чинио пакост народу српском; сам осећа да је пролио крв народа српског и вели: па кад ја нисам био кажњен за то, онда хајд да бацимо забораву и кривице ових оптужених. За то, дакле, он штити сад ове кривце. Праведан човек никад неће штитити људе, који су очито и нештедимце газили Устав и законе земаљске, који су газили немилостиво народна права и пролевали крв народну; који су народ српски довели до тога, да један Представник Народни, Ранко Тајсић изнесе у Народном Предсвањаштву решење Државнога Савета, на коме је крв нашега грађанина.

Ја мислим, господо, да то један праведан човек не би могао да тражи, да се кривице таквих људи баце забораву и мислим, да г. Гарашанин, кад је то тражио, да је једино на уму имао своју кривицу. Што се тиче пружене руке, мислим, да је задоцнио с том изјавом; требао је то раније да употреби, — онда, кад је био на управи земаљској и кад је могао да тај мир донста у суштини и васпостави. Али сад сматра за потребно, да говори о миру само за то, што је у опозицији, и што је та опозиција незнатна, а да је на власти не би тражио мира, већ би тражио да ради онако, како је и раније радио.

Никола Николић — Господо посланици! Већ је трећи дан, како претресамо питање о предлогу оптужбе бивших министра. Ако хоћемо правилно да се одлучимо, на коју ћемо страну, ако хоћемо правилно да изречемо свој суд, онда би

ваљало да начелно расправимо једно врло важно питање, а то је питање: кад треба један министар, једна влада, у опште, да одговара, и да се повуче на суд?

Да би на то питање одговорили, морамо погледати на живот државе и народа. Живот народни и живот државе непрелетан је врло великим потребама и задацима, и кад једна влада прими на себе управу земље, онда је она у исти мах примила на себе један задатак колико тежак толико и пун части и славе, али толико пун и одговорности. Господо, у државном праву, за које се може рећи, и које је свакојако, старије од свих устава, изложени су принципи, кад се један министар и влада може повући на одговор. На министарске кривице не гледа се као на кривице осталих грађана; министарске кривице одвајају се од приватних преступа и злочина. Приватни, кад учини злочин и преступ, за њега већ постоји власт, која га одмах хвата и предаје судовима, а за министре већ није тако. Гледајући на све оне тешке задатке, који стоје пред једним министарством, за њих постоји изрично правило, да се они не потржу свакад на одговор, и за сваку ситуацију, него се позивају само тада, кад збиља повреде Устав и законе земаљске тако, да држави нанесу велике и осетне штете.

Питање је, дакле, да ли смо ми потрефили баш тај тренутак, кад треба повући министре на одговор?

Овде је пало много речи о предлогу оптужбе; казало се: те она није потпуна, те она не одговара очекивањима и т. д. Ја нећу да идем трагом појединих гачака оптужења. Ваља нам бацити поглед на целокупан низ радњи владиних, па из те целокупности тражити да ли су Устав и закони повређени? Ја ћу вам обратити пажњу, шта је наука о државном праву о томе рекла. У науци о државном праву не гледа се на поједине кривице, на поједина гажења закона, него се узима читав низ гажења закона, и по томе се суди да ли је било преступне или злочине намере за гажење Устава и закона, и према томе се оцењује, да ли једну владу треба оптужити или не.

Господо, кад је наука о државном праву то правило поставила као руководно начело о министарској одговорности, она је тиме хтела, колико да заштити министре да не могу бити извучени за сваку маленкост на одговор, а у исто време да Народноме Представништву зајемчи могућност, праве министарске одговорности, тако, да се министри не могу бранити извртањем значења појединих одредаба Устава и закона, већ да морају у своју одбрану изнети отворено узроке, за што су на свој начин применили Устав или закон. Кад смо дакле, положили то, као основ, као начело да се министри могу повући на одговор само тада, кад учине читав низ радњи противних Уставу, онда треба да испитамо, да ли ова оптужба има потребних услова.

Оптужба почиње прво с повредом члана 71 Устава. Оптужени бивши министри бране се овако: Ми имамо права да сазивамо Скупштину, да сазвану одложимо, и одложену распустимо и наредимо изборе. То своје право они оснивају на члану 54 Устава. Доиста, Круна по члану 54 Устава има сва та права. Али, сад настаје питање, како се једна влада користи тим правима; настаје питање, да није члан 54 тако апсолутан, да просто не трпи никаквог ограничења, него да се може по вољи без икаквих државних потреба, кад год се нађе за нужно, употребити. Ја мислим, господо, а то ни оптужени неће порећи, да овај члан 54 стоји у врло великој зависности од осталих чланова Устава, који га умеравују и ограничавају. Ја не могу тако далеко да идем, те да окрјеном намесништву поречем да оно није могло ништа да ради. Ја сматрам, да је могло да ради, али питање је докле је могло правилно по Уставу да ради? Кад је њему поднета оставка радикалног кабинета, онда је Намесништво доиста морало и имало је чак и дужност да оставку прими и да позове другу владу. Она влада, која је дошла имала је пред собом задатак, да изврши избор трећег Намесника баш по речима Устава. И кад је влада сазвала Скупштину за 1 новембар, онда је она у неку руку признала, да је то тај рок кад треба да се бира трећи Намесник, јер да она није тим актом то признала, онда

не би ни сазвала Скупштину, него би тражила другу, тражила би своју Скупштину.

У члану 71 Устава стоји да ће друга два намесника отирављати државне послове до првог састанка Народне Скупштине, која бира трећег намесника. Влада од 9 августа кад је сазвала Народну Скупштину она је у исти мах после одложила и распустила ту Скупштину, која је једина била надлежна према наведеном члану Устава, да избере Намесника. Она је актом одлагања и распуштања Скупштине, отела тако рећи право избора трећег намесника од оне Скупштине, која је била надлежна да то изврши, и покушала да га пренесе на другу неку Скупштину, коју Устав за то питање не признаје, по томе, ја сматрам господо, да је бивша оптужена влада од тога тренутка, а то је од 1 новембра па до краја била на неуставном земљишту, као и то да намесници нису били више представници круне и представници краљевске власти, већ прости узурпатори! (Одобравање). Господо, морамо се обазрети на то, како се брани оптужени министар. Као год што сам напоменуо мало час да при оптужби министара, ваља ценити њихова укинућа дела, а не хватати се за речи појединих одредаба, исто тако и при њиховој одбрани, не треба примати позивања на слово одредаба, већ тражити оне мотиве, оне узроке, ради којих је влада починила дела за која се оптужује. Оптужена влада, покрај позивања на одредбе устава и закона, треба да бар у одбрану своју изнесе: каква је то државна нужда беда, да је она морала, туђу Скупштину сазвати, па је одложити, па онда распустити. Ми се не можемо задовољити, ми не можемо примити тако сићушне разлоге, као што нам наводи оптужена влада: да јој је требало времена ради проучавања свога програма.

И доиста господо, влада се нигде не брани каквим великим државним потребама и резолуцијама; они не кажу јесте господо, ми смо се безгранично служили чланом 54 Устава, али смо то чинили по сили тих и тих државних потреба те да би и ми, оцењујући њихову одбрану, могли ући у испитивање изнетих узрока, и одлучити, је ли та неодољивост државне нужде била толика, да би се могло оправдати оно безобзирно гажење чл. 71 Устава и својевољно растезање права чл. 54 Устава.

Ја нећу, господо, да идем редом по свима кривицама. Нека се узме, да ненаређивање избора на место посланика покојног Вучковића, није кривица, нека се узме да повреда члана 52 Устава, односно продужења трговинског уговора, није повреда Устава; нека се узме чак и то, да повреда члана 145 Устава односно обустављања решења Државног Савета није противуставно дело, али ми се морамо на једном питању зауставити, морамо се зауставити на изборима. Кад је дато право влади да може да распусти Скупштину и да нареди поновне изборе, и кад је влада од 9 августа дошла само под тим изговором да хоће да изврши апел на народ, онда је она доиста требала то да изврши, и то, правилно савесно и поштено, и ја мислим да је она изборе, у цели апела наредила, и извршила правилно, да она данас не би седела на оптужничкој клупи, ма да би и све напред побројане кривице и постојале. Али кад је она насрнула на изборе, кад је покушала да фалсификује вољу народну, онда је она згазила на оно начело Устава, које Устав Уставом чини; а ако би се допустило да једна влада чини фалсификате на изборима и да фалсификује народну вољу, онда нема више уставности ни Устава! (Одобравање). Јуче је г. Гарашанин казао: изгледа да ви оптужујете владу, што је она противна вашем режиму. Ја мислим, господо, кад се погледа на цео низ догађаја, које смо заједно са г. Гарашанином претрпели од 9 августа прошле до 1 априла ове године; кад погледамо на цео низ гажења Устава и закона, онда се не може тако казати. Он позива Народну Скупштину да преко тога пређе, и да не задира у нове ране, да не ствара нове раздоре. А ја, господо, држим да ране не ћемо залечити ако зајмуримо пред погаженим Уставом, и да раздоре не ћемо укинути ако умукнемо пред дужношћу, да Уставу прибавимо потребне заштите. Господин Гарашанин пристао би на оптужбу, али да то везује са још

једним условом: да се оптуже и намесници. Господо, ја сметрам, као и г. Гарашанин, да су господа намесници заиста извор свију зала, која смо поднели, али, господо, г. Гарашанин не може да нам покаже уставни основ, по коме би ми могли да их повучемо на одговор. Ако се намесници сматрају као прости велележајници, онда је њихова кривица предвиђена општим кривичним законом и онда нема шта Скупштина да решава, јер је по закону већ решено како се имају повући на одговор. За то мислим, да би Скупштина отишла једним погрешним путем, ако би се повела за мишљењем г. Гарашанина, ако би штогод у том погледу предузимала и одлучивала. У осталом, господо, онај покрет који се јавно пре 25 година, покрет, који је једино извојевао данашњи Устав, тај покрет донео нам је ово парче Устава и без учешћа данашње опозиције и оптужене владе. Као год што смо се сами борили да га добијемо, тако нам се ваља борити да га очувамо. За то ми не треба да се обазиремо хоће ли који поћи у питању оптужбе за нама или не. Ако господа из опозиције хоће да пођу с нама — добро, а ако не — нека остану где су.

Ми смо дужни да бранимо уставне тековине и грађанске слободе, јер народ, који не уме да чува своје слободе, није ни дорастао за њих, нити заслужује да их има.

Тома Бојичић — Господо, сви сте саслушали тужбу, коју је нас 26 народних посланика, сматрало за своју дужност да поднесе, против бившег кабинета либералног. Исто тако, ви сте саслушали и њихове одбране. И ја, као потписник те тужбе, имам сада само у кратко, неколико речи да проговорим, и да учиним неке примедбе, које су оптужени при њиховим одбранама напоменули. Дакле, веће освете Србији, српском народу, не би могао никакав спољни непријатељ наш учинити, него што су је учинили краљевски намесници српској земљи и српском народу, кад су довели либерале на владу без народног поверења. У њиховој одбрани ће се видети и то, бар по мом мишљењу — како сам ја оценио, — да и они сада сами увиђају, како су глупо награбусили додаском својим на владу, да управљају земљом. Дакле, кажем и они сами то увиђају као што смо то видели и оценили при њиховој одбрани, јер њихова одбрана није могла да изнесе ни један стварни разлог, што би у нашој оптужби у оних 11 тачака побиле. Ја сам, господо, саслушао оптуженог г. Рибараца, који је ономад казао: како су све општине добиле бирачке карте и куглице. Ја вас молим, да ми дозволите, да прочитам само имена неколико општина из округа подринског, које нису примиле ни једну карту бирачку ни куглице, јер полиција их није давала. Дакле, прво нису дате карте општини свилеувској, која броји 400 правних гласача; па после бошњачкој општини, враштанској, варњанској, текеринској, бадањској и др. А било је, господо, општина и више, које нису добиле ни једну карту ни куглицу. Дакле из тога, види се, да се запleo у свом одговору. Дакле види се, да он — Рибарац — није хтео да одговара на ону највећу тачку оптужбе, где се помиње да су чињени толики фалсификати, целом свету на виду, кад је знао цео народ у срезу рајевском и видео како се спискови фалсификују. Још 26 фебруара пошто су закључали у вече судницу општинску, они су кутије украли, стигла им је ваљда депеша о резултату избора, и све то преручили у њихове кутије, а нама оставили колико су хтели њихови регенти, па понова у пут записнице фалсифицирали и носили тако главном бирачком одбору. Из тога се види, да је овај министар све знао, и да се све са његовим знањем радило. (Тако је). Ја управо остављам на осуду Скупштини, нека она ову нашу тужбу, коју смо јој предали оцени, нека она види како је у нашој земљи рађено. Само ми остаје још да одговорим на онај Рибарчев подвик, што га је ономад казао: „није далеко од Метина брда до палилулске касарне“. Не знам од какве стене и т. д., али ја могу њему да кажем оволико: да неће бити далеко оно време, кад ће прва пушка планути на тиранина у овој земљи, па ће тек после на тиранина преко граница наших. Имам да се одужим поштованом посланику г. Гарашанину, на оно, што је казао: да је наша тужба потекла само из обзира партиског. Не, господо! Ја

признајем, да је било повреда Устава одавно, да су се и закони и Устав облизали, а признаће се из њихове прошлости, да се и онда газпо Устав и закони, почев још од Бонтуа, па закључно до Јакуба Мустафића, уставност је наша још онда насилно од власника тешко подривена, које српски народ добро памти.

Данило Јовановић — Нисам мислио, да тражим реч, приликом овога прегреса о овој оптужби либералног кабинета, али кад је г. Рибарац у својој одбрани између осталог казао и то, како у Србији нема ни једне општине, којој нису издате бирачке карте, и како нема ни једног грађанина бирача, да који није добио бирачку карту, ја опет изјављујем да има не само бирача, који нису добили бирачке карте, него да има и општина, којима се нису давале бирачке карте. Тако у општини враштанској, свилеувској, варњанској и другим нису давале карте. Међу тим, у тима општинама није добио бирачку карту ни један правни гласач, ни један бирач, и ако су сви испунили своју дужност према закону и стекли право на бирачку карту, а нису издаване бирачке карте само за то, што су то опозиционе општине и што те општине нису могли заузети онако, као што су то по другим местима учинили. У општини свилеувској на дан избора 25 фебруара чак се нису дале ни куглице ни бирачке карте, те се гласало са пасуљем, и са пореским књижицама место карата бирачких. И за те незаконитости како општински кмет тако и поједина лица, жалчи су се не само министру унутрашњих дела но и самим намесницима и тражили да им се заштите грађанска и уставна права њихова. И ја се, чудим г. Рибарцу како је могао, и смео да тврди то, да он није знао, кад о томе постоје докази. Ја мислим да је и ово један доказ те да се види, како су народна воља, закон и Устав изиграни. То је што сам имао да кажем.

Мих. Мартинац — Господо, не бих узимао реч, да говорим о овоме питању, кад не бих строго ценно његову тежину и важност, а поред тога руководио ме је, да узмем реч и јучерашњи говор г. Гарашанина, који је у напред изнео своје мишљење, да се у поднесеној оптужби онажа нека врста страсти, нека врста освете.

Криминална наука у свима уређеним државама обележила је делокруг свога рада, прописала је прописе и параграфе, по којима ће се свако кривично дело извиђати, судити и каквом мером казнити, па исто је тако и код нас. Колико се то односи на закон кривични, не мање то се односи и на закон о министарској одговорности, јер и овај и други закони ове врсте нису писани са страху него са ладним размишљањем, јер су у грађењу њиховоме учествовали највиђенији и најспособнији људи, који су умели да оцене све прилике и догађаје, који могу да наступе у појединим моментима и који су умели у законе унети такве одредбе, којима су сачувани министри од страсти и обести ма чије; сачувани да им се не могу подметнути кривице, које извршили нису. Суверена власт прописује законе, ти су закони уоквирени, они имају својих граница и носници тих закона морају се придржавати да те границе не прекораче. Има права, у која не смеју задирати они, који су носници те суверене власти; суверенство престаје код оне тачке, код које почиње лична независност, ако оно пак прекорача ту границу, онда су појединци изложени обести владе.

Грађанска лична права не смеју се врећати ни од једне државне власти. Та су права слобода лична, слобода мишљења и сигурност имаовине. Ни једна власт, дакле ни министри, не сме врећати та права, јер би самим тим поништила и свој сопствени правни основ.

Где нема личне безбедности ту нема ни јавне, а јавној безбедности највећи је непријатељ самовоља, а из самовоље легу се онаква зла, каква смо на жалост код нас видели за непуних 8 месеци либералне владавине.

Кад је крње намесништво 9 августа испирило либерални кабинет, који се данас оптужује за његова недела, онда је он бацно поглед на 25 фебруар тек год. кога дана морала се осигурати изборна битка, па ма какве жртве у том међувре-

мену биле, па ма колико се морали закони газити, јер би им изборна победа покрила зла и грехове, својој земљи нанесене.

Оптужени г. Рибарац у одбрани својој рече, како није намесништво крње само од 9 августа, него да је оно било крње од 4 јуна, а то је од смрти трећег намесника пок. генерала Протића, па чак да је оно крње и од постанка свога. Па, господо, када је г. Рибарац знао да то намесништво нема прерогативе Круне, кад је он знао, да је крње, да је кусо, да је оједено, онда г. Рибарац, као свестан, као слободоуман за каквог се представљао и као паметан човек, који је играо велику улогу у политици, свестан својих дужности и права требао је да оцени, да ли је пробитачно и корисно за отаџбину и њега лично, да се удружи са тим крњим намесништвом и да изводи његове планове као што је и радио за ових 8 месеци? (Живо одобравање).

Радикални Пашићев кабинет увиђао је ту потребу, да, или краљевско намесништво, које је остало крње треба поупити у што краћем року, или уступити се управе земаљске.

И кад његов предлог код два намесника није нашао пријатанка, он је дао оставку. Дакле, искључиво битни интереси земље и Устав диктовали су му то, као што је опет крњем намесништву диктовала *самовоља* да позове на управу земље либерале, који су у Народном Представништву једва једну деветину народних посланика имали. Либерале је дакле, довела на управу земље *жудња* за влашћу прогивно и Уставу и парламентарности и битним државним интересима. И од тога трептук сва зла и повреде законске падају на одговорносу г. Авакумовићу и његовим друговима.

Либерални кабинет да би одржао изборни мегдан на дан 25 фебруара, морао је створити онакав чиновнички апарат, који би кадар био у дело привести напред смишљене планове, који су садржавали велике повреде Устава и закона. Одатле а по том плану, почињу се у земљи чинити она огромна зла, од којих само ћу вам нека поменути.

Кметовске казне износе на 100.000 динара! Жалбе изјављиване министру финансија нису помагале.

За непуних 8 месеци кажњено је и притворено до 8.000 људи. Ове су казне повукли они, који нису хтели дати изјаву да су либерали, нити преврнути политичко уверење, као и који нису хтели дати оставке на кметовска звања. Апсеници су окивани, бијени по апсанама, мучени и кињени да је све немогуће и описати. Завладао земљом страх и ужас! Све је то учињено у цели: *да се изфалсификује воља народна, да се добије већина*. Отуда је постала и она Рибарчева мпсао изнесена у „Занат. Савезу“: „ја ћу пустити радикалних посланика у Скупштину, колико ми год буде воља!“

Г. Величковић министар правде, који је онако еклатантно усменом одбраном уверио нас о својој „невиности“, примио је на се улогу да буде председник онога акционог тако званог „црног одбора“, нишанно је и на друге округе а највише на наш моравски. Долетао је сваки час тамо, позивао кметове, давао упутства полицијским властима, договарао се са неким слепим партизанима судијама, како ће се понашати у појединим случајевима, како ће апсипи и изнуђавати изјаве и оставке од појединих кметова и председника. Кад није могао тим путем да дође до изјаве неповерења општини Ђупријској, онда се решио нанослетку на један зликовачки корак. Вели се, да је неко случајно запаљено шталу, у којој су били коњи и кола г. Величковића, а ја вам са чистом и мирном савешћу могу рећи, да је то чисти план г. Величковића (Живо кретање и одобравање Скупштине). Запаљена је та штала, да би се могли по што по то окривити кметови Ђупријски, да би их могли поапсипи и да би могли поставити регенте. И заиста план је изведен врло вештачки. Кметови су поапсипени. Мој писар одлежао је 5 месеци затвора, исто тако кмет Радојковић за кога је отац морао да да изјаву да је либерал, и онда је прекинута истрага по овоме делу, према њему, и ослобођен је.

На тај начин кад су поапсипени кметови онда су довели жандарме и раднике из државног радништа, обили кундацима

врата и ушли у судницу, позвали регенте предали им печат и заклели их.

Држао је врло често зборове, а у Ђупријском начелству и тајне састанке. На једном од тих састанака, како ми је један присутан испричао, казао је: ми ћемо либерали укинути Државни Савет, Касацију, судску независност., а један му је сељак у том упао у реч и врло лепо у процији упитао га: а за што ви не би укинули и Устав? 30 јануара држан је окружни збор либерални у Ђуприји. Да би показао сјај либералне странке, г. Величковић издејствовао је допуштење код г. министра војног, да из Крагујевца дође војна банда за тај збор, на коме су се виђале поред тробојки и од беле свиле велике заставе пошене поред среских капетана, а једну је и сам капетан носио. Пет капетана у качкетама и ешарфама са писарима водили су на тај збор народ под претњом испуљен, јер је по селима било наређено: *да ће се сваки казник са 15 дана затвора ако на тај либерални збор не дође, а са 30 дина, ако дође на радикални, који је заказан сутра дан за 31 јануар*.

Нећу вам говорити у детаљима о појединим тачкама оптужбе, пошто су господа правници, моје колеге изнели пред вас јаке правничке разлоге, да донста постоје све повреде Устава и закона изнесене у оптужби, да су повређени дотични прописи у њој наведени, — ја ћу бацити један летиичан поглед на радњу г. Рибарца као министра унутрашњих дела и његових органа, који су се одликовали у збацивању законитих кметова и постављању регената, у изнуђавању изјава, у недавању бирачких карата, у спречавању одређених председника у вршењу избора на дан 25 ог фебруара и т. д.

Да бих дао што јачег мига својим органима, који су слепо извршавали *умене* и писмене наредбе, дао им је знак да ни једно решење Државног Савета, којим је поништен неправилан полицијски рад, не предају дотичним општинама, нити да га *извршују!* Такав је случај био са Ђуприском општином. Врло је жалосна појава, да се један министар у једној уставној држави толико заборави да својим потчињеним органима наређује неизвршење решења највише административне власти — Државног Савета. Не мање, жалосна је појава, да својим органима поверљиво доставља, да земаљским судовима не упућују лица тражена, која су тужена због спречавања грађана, у употреби њихових грађанских права! Ово је вели, г. Рибарац чинио с тога, што је налазио да решења нису на закону основана. Е па лепо, а зар није могао према томе да каже: и земаљски судови не изричу пресуде по законима, па им пресуде од извршења задржавати?!

За извршење својих смерова, нису му били довољно потчињени полицајци, него је тражио потпору и у војсци. И она и онолика кретања војске пред изборе по варошима, а нарочито селима нису била кретања ради утврђења Србије, но је војсци у тој прилици намењена улога, да буде под командом полицијских качкета ради спречавања слободе, исказа мисли, и ради спречавања, употребе свога гласа при изборима. Изненадио сам се једног дана, кад стигосе две чете из Пирота у Ђуприју. Од командира добио сам одговор: имамо налог да се растуримо по округу, где нас упуте. Рекох му: ваља да нећете покољ чинити? Ја ни сам не знам шта ће бити.... одговорно ми је слежући раменима.

Кад је све учињено колико се могло, претпоследњи је метак полицијски био спречавање председника бирачких места, да их не пусте на своју дужност и разјуривање представника радикалних листа. Ево вам примера из среза левачког, нашег моравског округа: од 16 општина, 12 одређених председника одјурено је а тако исто разјурени су и представници и заменици радикалних листа, јер се један лекар толико дрзнуо, да је за ове последње казао, да су заражени сифилисом! (*Гнушање и живо кретање. Чује се: Видаковићева посла! „од кмета и беседа“!*)...

(Наставиће се)